

Kanafória

KIS Tamás

Debreceni Egyetem
tkis62@gmail.com

1. A magyar tolvajnyelv legkorábbi, biztosan argónak tekinthető emlékei a 18. század utolsó harmadából fennmaradt zsványnyelvi szójegyzékek. Az 1775. május 9-i keltezésű Miskolci szójegyzékben és az egy nyelvemlékcsoportként számon tartandó Egri és Böszörményi szójegyzékekben¹ megőrződött több mint 130 szóból és kifejezésből viszonylag pontos képet kapunk a vásári tolvajok világáról, kirajzolódnak belőlük a „nyalavinyelv” fontosabb attrakciós központjai, amelyek természetesen a zsványok életének főbb témaköreit ölelik fel: evés, ivás, bűnözők és áldozatok, tolvajlás, ellopandó dolgok stb. E témakörök között szerepel a büntetés is: tömlöc (*poszterium*), bilincs (*olvasó*), megver, megbotoz (*megruhiz*), verés (*ruhi*), hóhér (*rút ember, mester*), valamint a halálbüntetés végrehajtó eszköze, a *kanafória*, azaz az akasztófa:

1775: Kanafria – akasztó fa (MiskSzj.), **1775: Akasztófa – Kanafória** (EgriSzj.I-1), Akasztó fa – *Kanaforia* (EgriSzj.I-2), Akasztófa – *Kanafória* (EgriSzj.I-3), *Kanafória* – Akasztófa (EgriSzj.II), *Kanafuria*² – akasztófa

¹ Három Egri és két Böszörményi szójegyzékről van tudomásunk, továbbá ezek másolatairól (lásd Kis 2021a: 129, 2020b: 221–223). Mivel az I. Böszörményi szójegyzék a III. Egri szójegyzék, a II. Böszörményi szójegyzék pedig az I. Böszörményi szójegyzék közvetlen másolata, ezért mind az I., mind a legismertebb, a helytartótanács által ki-nyomtatott és egy körlevél mellékleteként országszerte szétküldött, majd számos másolatban megőrződött II. Böszörményi szójegyzéket (amit Hajdúsági vagy Jablonczay-féle szójegyzékként is említettek a nyelvészeti szakirodalomban) az Egri szójegyzékcsoporthoz tartozónak kell tekintenünk.

A zsványnyelvi szójegyzékek szövegkiadását lásd Török 1957, Kis 2020a, Schram 1962, Heinlein 1908, Kis 2021a, 2020b.

² A *Kanafuria* alak valószínűleg másolási hiba a *Kanaforia* helyett.

(EgriSzj.III), 1776: *Kanaforia* – Akasztó fa (BöszSzj.I), 1782: *Kanaforia* – Akasztófa (BöszSzj.II-1, BöszSzj.II-2).³

2. A *kanafória* szó 'bitófa' jelentésben csak ebben az egy nyelvemlékcsoportban fordul elő. Ugyan Bakos (1994: 379) és Tolcsvai Nagy (2007: 520) szótára az 'orvosság, dörzsölőszesz' és a 'gyanta' mellett megadja a szó 'akasztófa' jelentését is, ez azonban vélhetőleg annak köszönhető, hogy ezt etimológiai szótáraink is nyilvántartják. Egyébként viszont a *kanafória* 'akasztófa' jelentése a 18. századi zsidónyelven kívül máshonnan nem adatolható.

A *kanafória* a vásári tolvajok nyelvében valószínűleg általában jelentette az 'akasztófá'-t, és nem valamely speciális – esetleg nem is fából készült – bitófátípus megnevezése volt. Az akasztófákat ugyanis kezdetben valóban fából készítették – erre utalnak régi magyar elnevezései is: *akasztófa*, *bűnfa*, *háromfa*, *törvényfa* stb. (Pandula 1989: 11) –, de már „a XVII. századtól kezdődően léteztek kőből készített akasztófák, ezek alapja, szerkezetük nagyobb része épített volt, csak egyes elemei készültek fából. Elsősorban a városokban emeltek ilyeneket. A XVIII–XIX. században többnyire e típust alkal-

³ A *kanafóriá*-nak az 'akasztófa' jelentésre hozott előfordulásai között a TESz.-ben (II, 339; majd újabb etimológiai szótárainkban is) két hibás adat szerepel. Ezeknek egyike (*Kanaforra*) egy egykorú másolási hibából származik: tudjuk, hogy a II. Böszörményi szójegyzéket mint egyik körlevele nyomtatott mellékletét (ez a BöszSzj.II-2.) a helytartótanács 1782-ben szétküldte a vele kapcsolatban álló helyi szerveknek, akik ezt – természetesen többszörösen lemásolva – tovább küldték az alájuk rendelt településeknek, ahol is a zsidónyelvi szavak listáját bejegyezték az egyes települések protocolum currentaliumaiba. Ezeket a körrendeleti jegyzőkönyvekben megbújó glosszáriumokat a 20. század folyamán egymástól független tolvajnyelvi szójegyzékként fedezték fel és adták közre a kutatók. A TESz. által Implom Józseftől közölt *Kanaforra* (Implom 1957: 272) alak Békés város protocollumában található (OSZK Fol. Hung. 1581., 4. füzet, 46a), és nyilvánvalóan másolási hiba eredményeképpen áll az eredeti nyomtatott szövegbeli *Kanaforia* helyén (vö. MNL BéML IV. A. 1. b. 216/1782). A másik hibás alak a TESz. adatai között a *kaneforia*. Ez is az 1782-es BöszSzj.II-2-re megy vissza, forrása pedig Bárczi Géza A „pesti nyelv” c. munkája (1932: 20). A szónak ez az alakja máshol nem is fordul elő (cikkének egy másik helyén maga Bárczi is *kanafóriá*-t ír: 1932: 10), így a *kanefóriá*-t vagy nyomdahibának kell tekintenünk, vagy azt kell feltételeznünk, hogy a *kanafóriá*-val kapcsolatba hozott latin *canephoros*, *canephora* (Bárczi 1932: 9–10) szavak hatására maga a szerző Bárczi írt *kanefóriá*-t a tanulmányába. Mivel a *Kanaforra* és a *kaneforia* alakok tévesek – ráadásul a helyes eredetijüket (*Kanaforia*) is ismerjük –, őket a további kutatás során figyelmen kívül kell hagyni.

mazták” (Pandula 1989: 11). Az akasztófák jobbára egyágúak voltak, azonban épültek két- vagy háromágú akasztófák is, sőt Debrecenben, Kalocsán, Kassán, Kecskeméten, Komáromban, Nyitrán négyágú volt a bitófa (Pandula 1989: 11). A keresztgerenda nélküli, egyetlen alacsony oszlopból álló akasztófát, melynek tetejébe horgas szeget vertek vagy csavartak, a 19. század első felétől kezdődően használták (Pandula 1989: 12).⁴

A 18. századi zsványnyelvi szójegyzékek közül a Miskolci szójegyzék a *kanafria* mellett az akasztófa egy másik tolvajnyelvi szinonimáját is tartalmazza, ez pedig a metaforikusan keletkezett *ablak* szó, ami a két lábon álló, keresztgerendás bitófa, a *háromfa* alakjáról kaphatta a nevét.

3. Az akasztófa megnevezése a későbbi korszakokban is jelen volt a bűnözők nyelvében, olyan szavakkal találkozhatunk mint *tlíja* (Thiele 1882: 70, Államrendőrség 1911: 67), *kútágas* (Tábori – Székely 1908: 109, Kabdebó 1917: 30), *tréberhinta* (Kabdebó 1917: 44), *dolman* (Szirmay 1924: 21), *dolmat* (Kálnay – Benkes 1926: 22), *torony* (Boross – Szűts 1987: 38, 41, 1990: 30, 32). Az akasztófára – bár halálbüntetés Magyarországon már évtizedek óta nincsen – napjaink börtönszlengjében is található megnevezés: *száritó*, *guzsony*, *kampó* (Kis 2015: 300).

A bitófa legelterjedtebb tolvajnyelvi neve a *szellőző* volt (Toronyai 1862: 31, Jenő – Vető 1900: 34, 100, TolvNy. 1906, Tábori – Székely 1908: 109, Államrendőrség 1911: 64, Kabdebó 1917: 42, Linkek 1921, Kemény 1937: 6), ami Mészöly Dezsőnek köszönhetően szépirodalmi szövegben is feltűnik. François Villon argóban írt *Le Jargon et Jobelin* (magyarul: *Hadova és Hamuka*) című balladaciklusának magyar fordításában ezt olvashatjuk (Villon 1980: 161):

Pénzes palin rajt üssetek,
S a nagy dohányt szedjétek el.
De aztán, komám, oldj is kereket,
Vagy majszter rak a *szellőzőre* fel,
S a falnál fehérebb leszél.

Az akasztófa tréfás-metaforikus elnevezései egyébként bizonyosan más nyelvek argóiban is jellemzőek. Az orosz tolvajnyelvben például ilyen a *качалка*,

⁴ Az akasztásról és a hajdani akasztófákról bővebben, bőséges képanyaggal illusztrálva, Vajna Károlynak, a budapesti királyi országos gyűjtőfogház igazgatójának *Hazai régi büntetések* című alapművében olvashatunk: 1907: 169–215.

tkp. hinta (Lihacsov 2002: 104) és a *журналъ*, tkp. daru (Fenyvesi 2001: 145, 526; a *famennykő*, *somfakolbász*, *szárítófa*-féle eufemisztikus büntetésnevekről lásd Küllös 2014).

4. Az 'akasztófa' jelentésű *kanafória* szó eredetének első magyarázata Balassa Józseftől származik, aki szerint ez a különös, tréfás elnevezés görög-latin formájú, és a görög *kanēphoros*-szal függ össze. Így „nevezték ugyanis a görög leányokat, akik fejükön kosarat vittek bizonyos ünnepeken, valamint az őket ábrázoló oszlopokat” (Balassa 1924a: 8, 1924b: 9).⁵

Balassa magyarázatát elfogadta Bárczi is, aki ezt írja: „Néhány latinos szó nyilván arra mutat, hogy kicsapott diákok is akadhattak a »vásári tolvajok« között, s így a diáknyelvek is érintkezhettek a tulajdonképeni tolvajnyelvvel: *kanafória* 'akasztófa' vö. lat.-gör. *canephoros*, *canephora* 'kosárhordó leány, kosárhordó leány szobra'” (Bárczi 1932: 9–10).

Bárczi feltételezését, miszerint a 18. századi zsvánnyelv és a diáknyelvek érintkeztek, nyugodtan nevezhetjük a nyelvészi fantázia termékének, hiszen azokban a törvényszéki iratokban, amelyek a *kanafóriá*-t tartalmazó szójegyzékeket is magukba foglalják (vö. Kis 2021b), nem esik szó kicsapott diákokról. Emellett gyengíti Bárczi feltevését az is, hogy nem magyarázza meg, hogy vajon milyen képzettársítással lett a kosárhordó leányból vagy annak szobrából akasztófa.

Bárczinak ezt az elképzelését a *kanafória* 'akasztófa' jelentésének kialakulásáról fattyúnyelvi nagyszótárunk vonatkozó szócikkének tanúsága szerint Zolnay Vilmos és Gedényi Mihály sem fogadja el, miként Zolnai Béla ettől némileg eltérő javaslatát is elutasítják (ZG. IX, 1761).

Zolnai, Bárczi diáknyelvi származtatására reagálva úgy gondolja, hogy nem a latin-görög *canephoros*, *canephora* 'kosárhordó leány (szobra)' lehet a szó eredetije, hanem a *kanafóriá*-hoz fonetikailag is közelebb álló és jelentésben általánosabb görög *καταφορία* (!) 'kosárhordozás'.⁶ Ez esetben talán „a fölakasztott kosár képze hozta létre a metaforát. Tekintettel arra, hogy

⁵ Vö. „†*cănēphōros*, i, nn. [= *κανηφόρος*] fején kosarat vivő: t.-ben küln. athenaei leányok, kik az ünnepi diszmeneteken az áldozathoz tartozó tárgyakat kosárban fejeiken vitték” (Finály 1884: 292).

⁶ Vö. „*κατηφορία*, ἡ kosárvivés”, „*κανηφόρος*, ov kosárvivő, (Athénban) αἱ κανηφόροι (ünnepi felvonuláson) áldozati eszközöket a fejükön kosárban vivő leányok” (ÓgörSz. 544).

Pallas Athéne ünnepére a kosárhordó leányok kalászt és virágot vittek, az 'akasztófavirág' asszociációja sincs kizárva" (Zolnai 1950: 4146/3).

Zolnainak a görög *kanafopía* [ɔ: *kanɛfopía*] 'kosárhordozás' szóból való magyarázata már csak kidolgozatlansága miatt sem tűnik igazán meggyőzőnek.⁷ Nyilvánvalóan ő maga is csak ötletként jegyezte ezt fel további ötletekkel egyetemben soha el nem készült jassznyelvi etimológiai szótárának egyik cédulájára.

Tanulmányának megírása után tíz évvel maga Bárczi Géza is arra jutott, hogy hibásan magyarázta a *kanafória* 'akasztófa' szót, mikor a görög-latin *canephora* 'kosárhordó leány szobra' kifejezéssel vetette egybe. „Nyilván a népnyelvi *kanafória* szóban kell közvetlen magyarázatát keresnünk” – igazítja ki magát (Bárczi 1942: 75).

Érdeemes tehát a *kanafória* magyar nyelvbeli egyéb jelentéseire és elterjedtségére is egy pillantást vetnünk.

5. A *kanafória* az értelmező szótár szerint elavultnak, illetve tájnyelvinek⁸ minősül, jelentése „**1.** (*elav*) Hegedűvonó gyantázására haszn. gyanta. [...] **2.** (*táj*) Gyógyszer, orvosság.” (ÉrtSz. III, 722).

A szó napjainkra – legalábbis a köznyelvben – kihaltnak tekinthető, az értelmező kéziszótár új kiadásában már nem is szerepel. Esetleg elhomályosult jelentéstartalommal egyes nyelvjárásaink még őrizhetik, de erre adatunk nincs, az ÚMTsz. legkésőbbi adatai is az 1940-es évek elejéről származnak (III, 59).

⁷ Érdekességképpen megjegyezhetjük, hogy a *kanafóriá*-nak van egy diáknyelvi előfordulása, ám ez nem hozható kapcsolatba az 'akasztófa' jelentésű zsványnyelvi *kanafóriá*-val. Nagy Imre (1817–1840), kisújszállási születésű költő, nevelő, református teológus „Iskolai közvizsgálat után” című, 1838-ban született tréfás verséből idézi S. Szabó József az 1941-ik esztendőre készült Debreceni Képes Kalendáriumban közzétett diákszótárában a következő sorokat: „Félre egyházhistoria! Jobb a jó *kanaforia*” (1940: 49; a verset Nagy Imre posztumusz kiadott kötete őrizte meg: *Nagy Imre versei*. Kiadja: Nagy János Pesten, Nyomatott Beimel Józsefnél, 1846).

Ez a debreceni Kollégium diákjainak nyelvében egykoron élt *kanafória* S. Szabó szerint „görög szó”, és „a coquiai kosárhordást” jelentette, „mely kedvelt foglalkozás volt, mert bőséges eledelhez jutott általa a diák” (S. Szabó 1940: 49).

⁸ A TESz. nyelvjárásinak minősíti a *kanafóriá*-t. A szó egykori elterjedtségét nehéz megítélni. A népnyelvben való előfordulása arra mutat, hogy szélesebb körben használták, adatok viszont viszonylag kis számban vannak rá, ami ennek épp az ellenkezőjére mutat.

Az MTsz. a *kanafória*-t jelentésmegadás nélkül vette fel Pest megyei adatként idézve Arany László és Gyulai Pál Magyar Népköltési Gyűjteményéből: *Oh be csoda húr a kántori húr; ha van valami hibája, bor a kanafóriája* (I, 1030). Tolnai szerint ez az idézet „rávezet a szó jelentésére”, ami nem más, mint ’gyanta’, itt átvitt értelemben ’bor’. „A bort mulatozás és ének közben *gyantának* mondják, alföldi cigánytól nem egyszer hallottam magam. Ne gyantázzunk egyet; elfogyott a gyanta; a diákság közt is járatos, gyantázatlan torokkal nem jó énekelni” (Tolnai 1900).⁹

A *kanafória* ’hegedűgyanta’ jelentésére – és a szintén ’gyanta’ jelentésű *kolofonium*-mal¹⁰ való összefüggésére – következtet Simonyi is, aki úgy gondolja, hogy ezt a feltevést „megerősíti, a mit egy lengyel-német szótárban talállok: »*kalafonia*, Kolophonium, Geigenharz«” (Simonyi 1904).

Alberti Andor 1914-ben megjelent gyógyszerészeti könyvében a *kanafória* a latin *Colophonium* magyar megfelelőjeként szerepel (Alberti 1914: 80), a colophoniumot pedig *fekete terpentín* néven írja le: „Használják a technikában, külsőleg kenőcsök, tapaszok készítéséhez, belsőleg az állatgyógyászatban vérzéscsillapítóul” (uo. 58).

Arra, hogy a *kanafória*-nak a ’gyanta’ mellett más jelentése is van, Csűry Bálint hívta fel a figyelmet: „A *kanafória* szót a MTsz. kérdőjellel közli [...]. A Szamosháton is él, jelentése ’orvosság’, *kanafóriáz* pedig azt jelenti: ’orvosol, gyógyít’.” (Csűry 1933: 72–73; vö. *kanafőurija* ’orvosság, gyógyszer’, *kanafőurijáz* ’orvosol, gyógyít, gyógykezel’: Csűry: SzamSz. I, 447).

6. A *kanafória* szó – miként ezt etimológiai szótáraink is magyarázzák (TESz. II, 339, EWUng. 677, ÚESz.) – a *kolofonium*-ból alakult.¹¹ Tolnai, majd ő rá hivatkozva Simonyi ugyan felvetik, hogy a *kanafória* esetében „szóvegyüléssel van dolgunk. [...] a *kolofonium* szó sokkal ritkább a népnél, mint a szerte ismeretes *kámfor*, így keveredhetett össze a rokon hangzás kö-

⁹ Vö. *gyanta* ’pálinka’: „evés, nótázás előtt »gyantázni« szokták a torkot” (TESz. I, 1120), *gyantáz* ’bort, szeszes italt iszik, hogy jobban csússzon az étel, v. kül. hogy jobban menjen a nótázás’ (ÉrtSz. II, 1081).

¹⁰ *Kolofonium* ’fenyőgyanta; hegedűgyanta’ (Bakos 1994: 405, Tolcsvai Nagy 2007: 555).

¹¹ A *kolofonium* latin eredetű; vö. lat. *colophonia* ’gyanta’. „Ez jelentéstapadással keletkezett a *resina Colophonia* ’kolophóni gyanta’ jelzős szerkezetből. Végső forrása tehát a lat. *Colophon*, illetőleg a gör. *Κολοφών* városnév. (Kolophón a Lydia partjain fekvő ión városok egyike volt.) Ugyancsak a latinból származik az ang. *colophony*; ném. *Kolophonium*; fr. *colophane*, R. *colophone*; ol. *colofonia*: ’gyanta’.” (TESz. II, 339.)

vetkeztében *kolofonium* + *kámfor* = *kanafória*.” (Tolnai 1900; vö. Simonyi 1904), azonban – mint ezt Beke megállapítja –, felesleges szövegyülést feltételezni: „Nincs hozzá semmi köze a kámfornak,¹² mert ki lehet mutatni a szó régi kalafónia-változatát¹³ 1676-ból (MNy 5: 325), melynek a *kanafória* hangátvetéses alakja (*kalafónia* > **kanafolia* > *kanafória*). Simonyi kimutatta, hogy a lengyelben is megvan a *kalafónia* szó” (Beke 1933; ugyanígy: TESz. II, 339).

7. A *kanafória* elsődleges, ’gyanta, hegedűgyanta’ (1676), valamint ’akasztófa’ (1775) és ’orvosság’ (1872) jelentései mellett etimológiai szótáraink megadják a ’bor’ (1799) jelentést is (TESz. II, 339, EWUng. 677, ÚESz.). Úgy vélik, hogy az ’orvosság’ és a ’bor’ a ’gyanta’ alapjelentésből alakult tréfás metaforaként (TESz. II, 339; vö. EWUng. 677, ÚESz.). Ez az ’orvosság’ jelentés esetében valószínűleg így is van („ami a vonónak a gyanta, az a beteg számára az orvosság”: TESz. II, 339), és vélhetőleg lehetne így a ’bor’ jelentés esetében is,¹⁴ amennyiben a ’bor’ jelentésű *kanafória* szó létezne. Ilyen adat azonban egyelőre nem került elő. Az etimológiai szótárak ’bor’ jelentésben ugyanarra az egy helyre hivatkoznak, Csokonai „Az Özvegy Karmyóné ’s két Szeleburdiak” c. színművére, amelyben egyszer fordul elő a *kanafória* szó (CsokSzínm. 2: 196):

Oh be szép teketória!
Csak legyen *Kanaforia*
Ez egy pótrás Istoria
Hozott a’ Compactoria.

Ezt a játékos szöveget nem könnyű értelmezni, azonban a kritikai kiadás magyarázata szerint a *kanafória* itt ’gyantá’-t jelent (CsokSzínm. 2: 337), miként egyébként a Csokonai műveiben előforduló *kanafória* és *(meg)kana-*

¹² Bár a TESz. szerint a szó hangalakjának alakulásában „Nem szükséges a *kolofonium* ’gyanta’ és a *kámfor* keveredésére gondolnunk” (TESz. II, 339), korántsem biztos, hogy ez igaz az ’orvosság’ jelentés kialakulására is. Elég valószínűnek tűnik, hogy a népnyelvi ’gyógyszer, dörzsölőszesz’ jelentés megjelenésében a hasonló alkalmazású *kámfor* is közrejátszott (Zolnai 1950: Ms 4146/3). Vö. *A feleségem a lábát kanafőrijátszta a szes:szél* (Csűry: SzamSz. I, 447).

¹³ 1676: „*Kalafonia*: colophonium, hegedű gyanta” (Kóssa 1909: 325).

¹⁴ Lásd a *gyanta*, *gyantáz* szavakat a 9. lábjegyzetben.

fóriáz szavak – egy kivétellel (erre hamarosan kitérek) – szintén mind ’gyanta’, illetve ’(meg)gyantáz’ jelentésben szerepelnek.¹⁵

8. A *kanafóriá*-ból képzett *kanafóriáz* ige kapcsán meg kell említenünk, hogy a ’gyantáz, a hegedűhúrokat gyantázza’ jelentés mellett van egy további, a nyelvészetben eddig számon nem tartott jelentése is. Bernáth Béla szerint „a kanafóriázás, azaz a gyantázás [dörzsölés!] az erotikus értelmű hegedülés¹⁶ [*hegedű* ’vulva’, *vonó* ’penis’] előjátéka” (Bernáth 1987: 53; vö. Vajda 2000: 213), vagy még inkább magának a közösülésnek a neve. Elég nyilvánvalóan ebben az értelemben szerepel Csokonainál, amikor Lipittlotty ezt mondja Karnyónénak: „Én egy Fialat Gavallér vagyok, a’ kinn minden kap, asszonyságod pedig egy olyan 60 Esztendő ütött kopott vén hasadtt hegedű, a’ kit a’ sátán se tudna már *kanaforiazni*” (CsokSzínm. 2: 190).

9.1. Nem elképzelhetetlen, hogy a *kanafóriázás*-nak ez az erotikus értelemben való használata közrejátszott a *kanafória* ’akasztófa’ jelentésének kialakulásában is, ugyanis mind a *hegedű*-nek, mind az *akasztófa*-nak van a szexualitáshoz kapcsolódó jelentése. Mint szintén Bernáth Bélánál olvashatjuk, a „hegedülés erotikus jelentése a coitus, s e műveletnél a hegedű a nőt, a vonó a férfit jelképezi. »Zsuzsika, lábod közt a *muzsika*, nálam meg a vonó-

¹⁵ A „Czigány” c. költeményben: „Apollo be hinté hegedű gyantával | ’s Éjtzakákat győző *kanafóriával*” (CsokKölt. 1: 22), szómagyarázat: „*kanafória* (gör.-lat.): hegedűgyanta” (uo. 441).

A „Dorottya, vagyis a’ dámák diadalma a’ Fárságon” c. vígeposzban: [Carnevál] »Mond: „Hozzanak elő másolás-butelliát, | „Készítsék a’ Zsidók a’ *Kanafóriát*, | „Jöjjön az asztalra auszprug és piskóta, | „Azután pendüljön mindjárt egy friss nóta!”« (CsokKölt. 4: 151), szómagyarázat: „*Kanafória* (lat.): gyanta” (uo. 751). Hogy az idézetben muzsikuszidókról van szó, azt ugyanebből a szövegből tudhatjuk: „Míg ekképpen úzik a’ terhes unalmot, | Várván az ebédet, hegedűt, tzimbalmot: | Ím a’ Toponári Zsidók békerekülnek, | És muzsikájokkal helyekre leülnek”; ugyanitt lábjegyzetben: „A’ TOPONÁRI ZSIDÓK nevezetes Muzsikuskok *Toponár* nevű mezővárosában Somogy Vármegyének” (uo. 146).

A „Cultura” c. vígjátékban: ABR[AHÁM] Háth fogh é az a’ hegedű? a’ mint láthom *khanafória* khellene annak. FIRKÁSZ Revera Abrahám nem is ártana neki egy kis gyantatio” (CsokSzínm. 2: 159–160), „a’ Czigányok már mind itt vagynak, hallom hogy pengetik a’ hegedűt. [...] Nohát csak jól *kanafóriázzátok meg* magam is ma jól megforgatom az Öreg Pósta mesternét.” (uo. 169), szómagyarázat: „*kanafória* (lat.): gyanta” (uo. 337), „*kanaforiazni*: gyantázni” (uo. 369).

¹⁶ Vö. „Jaj nekem egyedül, Senki sem hegedül »nincs házastársa«” (Bernáth 1986: 127).

ja«” (Bernáth 1986: 126). Ez egy Európa-szerte előforduló szimbolika, ami a régi magyar szövegekből is kimutatható (uo.). Ebben a szimbolikában megtaláljuk az *akasztófa*-t is – mondja Bernáth –, mégpedig „a nő »titokhelyén«. Erre utal az akasztófa *életfa* neve is, de még inkább a tolvajnyelvi *kanafória* (1775-ből). Ez ugyanis a clitoris fedőneve: »Komámasszony elvesztette *eckit-peckit*, kanasó-kanafóriáját.«” (Bernáth 1987: 53).¹⁷

Bernáth, mint látjuk, összefüggést lát a *kanafória* 'akasztófa' → 'clitoris' és a *kanafóriázás* 'gyantázás' → 'közösülés' jelentései között, viszont az 'akasztófa' jelentésű zsványnyelvi *kanafória* kialakulásának magyarázatához nem visz közelebb bennünket.

9.2. A TESz. ezzel, a *kanafória* 'akasztófa' jelentésének kialakulásával kapcsolatosan azt a véleményt képviseli, hogy az 'akasztófa' jelentés valószínűleg a 'gyanta' alapján magyarázható: „ahogy a gyanta dörzsöli a vonót, úgy dörzsöli a kötél a felakasztott ember nyakát. Esetleg valamiféle gyilkos humor alapján 'orvosság' → 'akasztófa' jelentésfejlődés is feltehető” (TESz. II, 339).

Ez a két magyarázat Beke Ödöntől és Bárczi Gézától származik. Bárczi úgy látja, hogy „E szónak általánosabb 'gyanta' jelentése (Nyr. LXII, 130) ugyan komoly nehézségeket okoz, azonban jelent a népnyelvben 'orvosságot' is (SzhSz. I, 10, 447). Az 'orvosság' > 'akasztófa' jelentésugrás már kitűnően illik a tolvajnyelv jellegzetes akasztófahumorához” (Bárczi 1942: 75).¹⁸

Beke Ödön vitatja Bárczi ötletét. Ő úgy gondolja, hogy a tolvajnyelvi *kanafória* 'akasztófa' szó magyarázatában az elsődleges 'gyanta' jelentésre kell gondolnunk, és nem a Szamoshátról idézett 'orvosság'-ra. „A gyanta arra való, hogy a hegedüvonót dörzsöljék vele, az akasztófa kötele pedig a halálra ítélt nyakát dörzsöli. (Vö. Hanem aztán a vaskezü Ráday meg a tőle tanult csendbiztosok végre mégis ráncbaszedték a betyárokat!... Az ilyenekkel egy

¹⁷ A Bernáth idézte „mondóka” egy találókérdés, aminek a megfejtése: rokka. „Komámasszony elvesztette eckit-peckit, kanasó-kanafóriáját. Komámuram megesküdt. Engem úgy segéljen, nem láttam eckedet-peckedet, kanasó-kanafóriát” (Lajos 1938: 115). A koma és komaasszony közötti szexuális kapcsolathoz a magyar néphagyományban lásd Vajda 2000.

¹⁸ Így gondolja ezt Zolnay és Gedényi is. Szerintük a „népnyelvben orvosság [a kanafória], gyógyítja a vonót és a bánatos embert, és gúny. az akasztottat” (ZG. IX, 1761).

cseppet se teketóriáztak, hanem ha tetten kapták, keresztül rántották rajta a vonót. Szűcs Sándor: A régi Sárrét világa 60)” (Beke 1946: 33).

Újabb etimológiai szótáraink nem osztják sem Beke, sem Bárczi TESz.-be bekerült álláspontját, és az ’akasztófa’ jelentés kialakulásmódját tisztázatlanak tekintik (EWUng. 677, ÚESz.).

9.3. Minden bizonytalanság ellenére az elég valószínűnek látszik, hogy a *kanafória* szó ’akasztófa’ jelentése a ’gyanta’ vagy az ’orvosság’ jelentésből alakult ki, bár akad ettől gyökeresen eltérő egyéb felvetés is. Zolnai Béla szerint a *kanafória* ’akasztófa’ esetleg összefügghet a német eredetű *ganef* ’gonosztevő, bűnöző’ szóval.¹⁹ Ebben az esetben – mondja Zolnai – nem zárható ki, hogy a jiddis-rotwelsch *ganef* szó hatott a *kanafóriá*-ra, és „a ’kosárhordó’ tréfás, diáknyelvi helyettesítése volna a *ganef-foria* tolvaj-hordó → akasztófa” (Zolnai 1950: Ms 4146/3). Ezt a merész felvetést természetesen nyugodtan elvethetjük, hiszen ahhoz, hogy erről egyáltalán érdemes legyen beszélni, előbb bizonyítani kellene, hogy a *ganef* már a 18. században megvolt a magyar argóban. Mivel ennek a szónak első előfordulása adataim szerint 1882-re tehető,²⁰ a *kanafóriá*-nak a *ganef*-fel való kapcsolatát mint lehetőséget el kell vetnünk.

9.4. A német hatást mindezzel együtt nem okvetlenül kell kizárnunk, amennyiben a *kanafória* ’gyanta’ → ’akasztófa’ jelentésváltozáshoz keresünk analógiát. Ugyan a kutatók sokáig úgy gondolták, hogy a német hatás a magyar tolvajnyelvben csak a 19. század második felében tűnik fel – akkor is elsősorban a nagyvárosi környezetben használt argóban (Kis 1997: 282–285) –, valójában azonban „már a 18. századi zsidónyelv is több német (tolvaj)-nyelvi jövevényszót tartalmazott (*kajzer* ’a zsidónyok alvezére’, *coff* ’forint’, *coltovál* ’fizet’, *gagyi* ’arany’, *hadovál* ’elfecseg’, *hantíroz* ’tagad’, *plédez* ’szalad’). Tudjuk azt is, hogy a zsidónyok, vásári tolvajok nagy számban megfordultak, és akár hosszabb ideig is tartózkodtak például a két nyelvű Pesten és Budán” (Kis 2023: 438), úgyhogy efelől nézve semmi akadály sincs annak, hogy a német tolvajnyelvet mint a magyar zsidónyelvre ható tényezőt figyelembe vegyük a *kanafória* esetében is.

¹⁹ Vö. ném. *Ganef*, *Ganew*, *Ganf* ’Gauner, Dieb; zsidóny, tolvaj’ (Polzer 1922: 28), m. *ganef* ’hunczut, tolvaj’ (Államrendőrség 1911: 28), *ganew* ’rosz ember, gonosztevő’ (Berkes 1888: 114)

²⁰ „*Ganef*, nálunk egy gonosz, minden rosszra alkalmas ember” (Thiele 1882: 80).

Zolnai Béla a magyar argó *faggyúz*²¹ szava kapcsán veti fel, hogy ez a német tolvajnyelvi *talgen* (< *Talg* 'faggyú') tükörszava lehet (Zolnai 1950: 4145/26). Zolnainak ebben valószínűleg igaza van, bár a *faggyúz* jelentése nem egészen azonos a *talgen*-ével, hiszen míg a *faggyúz* 'elítél' jelentésben adathozható, a német *talgen*, *talgenen*, *taljenen*, *talchen* jelentése 'felakaszt; kivégez, megöl' (Polzer 1922: 90).²² A két szó jelentése azonban ('elítél' : 'halálra ítél') nem mutat akkora eltérést, hogy ez a *talgen* és a *faggyúz* összefüggését cáfolná.

A *talgen* jelentésváltozása ('faggyúval ken, faggyúz' → 'felakaszt') – és igazából a *faggyúz*-é is – ugyanazon az asszociáción alapul, és ugyanazt a metaforikus jelentésváltozást mutatja, mint amit a *kanafória* 'gyanta' → 'akasztófa' esetében is megfigyelhetünk (még ha a *kanafóriáz* 'gyantáz' → 'felakaszt' jelentésváltozásra nincs is adatunk).

A német rotwelsch *Talg* 'faggyú' > *talgen* 'faggyúz' → 'felakaszt' kifejezése és a magyar tolvajnyelvi *faggyúz* 'elítél' alapján úgy vélem, hogy a szakirodalomban felvetődött javaslatok közül Beke Ödönnek a TESz. által is képviselt elképzelése tűnik a leginkább elfogadhatónak, és bátran feltételezhetjük, hogy „a tolvajnyelvi *kanafória* 'akasztófa' szó magyarázatában az elsődleges 'gyanta' jelentésre kell gondolnunk” (Beke 1946: 33): „ahogy a gyanta dörzsöli a vonót, úgy dörzsöli a kötél a felakasztott ember nyakát” (TESz. II, 339). Azt természetesen nem tudhatjuk, hogy a *talgen* közvetlenül hatott-e a *kanafória* jelentésváltozására, hiszen a *kanafória* a német argótól teljesen függetlenül (és a magyar tolvajnyelvi *faggyúz* hatása nélkül is) felvehette az 'akasztófa' jelentést. Ezt a jelenséget az ún. analóg gondolkozással magyarázhatjuk, ami a szlengnek egyik közismert jelensége, aminek következtében a „hasonló asszociációkat keltő dolgoknak számos szlengben van azonos vagy hasonló elnevezése” (Kis 1991: 90–91).

A gyantázás, faggyúzás, kenés motívuma a köznyelvi *megken* 'megver, elpáhol, ellátja a baját' szóban is megtalálható (ennek legkorábbi előfordulását 1777-ből ismerjük: TESz. II, 439), miként a verésnek a gyantával megkent vonós hangszerként való metaforikus megnevezése is közismert a magyarban: *elhúzzák* vagy *elhegedül* a nótáját. És innen már csak egy lépés, ha *keresztül rántják valakin a vonót* (Szűcs 1992: 82), azaz ha felakasztják, megölik.

²¹ „*Fagyuzni* Itélni [vagy] Birálni” (Toronyai 1862: 31). Ugyanezzel a jelentéssel közli: Jenő – Vető 1900: 67, Államrendőrség 1911: 25, Szirmay 1924: 23.

²² A *talgen* megtalálható néhány korábbi német tolvajnyelvi szótárban is: Avé-Lallemant 1858–1862: III, 405, IV, 127, 136, 613, Rochlitz 1864: 156, Kluge 1901: 205.

Irodalom

- ALBERTI ANDOR 1914: A kézieladás gyógyszerei. A gyógyszerfogyasztó közönség által orvosi rendelvény nélkül keresett és használt gyógyszerek gyűjteménye magyar elnevezéseik szerinti betűrendben; azok szakszerű latin nevei és rövid ismertetése. Rózsavölgyi és Társa Kiadása, Budapest.
- Államrendőrség 1911 = [Név nélkül]: A tolvajnyelv szótára. Melléklet az „Államrendőrség” 44-ik rendkívüli számához. A Budapesti Államrendőrség Főkapitányságának Bűnügyi Osztálya, Budapest, 1911.
- AVÉ-LALLEMANT, FRIEDRICH CHRISTIAN BENEDIKT 1858–1862: Das Deutsche Gaunertum in seiner social-politischen, literarischen und linguistischen Ausbildung zu seinem heutigen Bestande I–IV. Brockhaus, Leipzig.
- BAKOS FERENC 1994: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BALASSA JÓZSEF 1924a: A magyar tolvajnyelv legrégibb emléke. Magyar Nyelvőr 53: 5–8.
- BALASSA JÓZSEF 1924b: A magyar tolvajnyelvről. In: Szirmai István, A magyar tolvajnyelv szótára. Mindent Tudok Könyvtár 16. Béta Irodalmi Részvénytársaság, Budapest. 3–14.
- BARANYAI ZOLTÁN 1905: Kanafőria. Magyar Nyelvőr 34: 436.
- BÁRCZI GÉZA 1932: A „pesti nyelv”. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 29. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- BÁRCZI GÉZA 1942: Jegyzetek a budapesti népielvről. Magyar Népielv 4: 71–89.
- B.[EKE] Ö.[DÖN] 1933: Pótlások. Magyar Nyelvőr 62: 130.
- BEKE ÖDÖN 1946: Magyar Népielv IV. Magyar Nyelvőr 70: 32–34.
- BERKES KÁLMÁN 1888: A tolvaj élet ismertetése. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest.
- BERNÁTH BÉLA 1986: A szerelem titkos nyelvén. Erotikus szólások és egyéb folklórszövegek magyarázata. Gondolat, Budapest.
- BERNÁTH BÉLA 1987: A szerelem képes nyelvéről. A favágásról és a szerelemfákról. In: Hoppál Mihály – Szepes Erika (szerk.), Erősz a folklórban. Erotikus jelképek a néphagyományban. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 40–63.
- BOROSS JÓZSEF – SZÜTS [= SZÜTS] LÁSZLÓ 1987: A mai magyar argó kisszótára. Idegenforgalmi, Propaganda- és Kiadvállalat, Budapest.
- BOROSS JÓZSEF – SZÜTS LÁSZLÓ 1990: Megszólal az alvilág... A mai magyar argó kisszótára. Idegenforgalmi, Propaganda- és Kiadvállalat, Budapest.
- BöszSzj.I. = I. Böszörményi szójegyzék (szövegkiadása: Kis 2020b: 205–208).
- BöszSzj.II-1. = II-1. Böszörményi szójegyzék (szövegkiadása: Kis 2020b: 213–215).
- BöszSzj.II-2. = II-2. Böszörményi szójegyzék (szövegkiadása: Kis 2020b: 218–220).

- CsokKölt. 1. = CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY: Költemények 1. 1785–1790. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányokat írta Szilágyi Ferenc. Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
- CsokKölt. 4. = CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY: Költemények 4. 1797–1799. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányokat írta Szilágyi Ferenc. Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994
- CsokSzínm. 2. = CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY: Színművek 2. 1795–1799. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Pukánszky Kádár Jolán. Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
- CSÜRY BÁLINT 1933: A szamosháti szótár. Magyar Nyelv 29: 65–82.
- Csüry: SzamSz. = CSÜRY BÁLINT: Szamosháti szótár I–II. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1935–1936.
- EgriSzj.I-1. = I-1. Egri szójegyzék (szövegkiadása: Kis 2020a: 282–285).
- EgriSzj.I-2. = I-2. Egri szójegyzék (szövegkiadása: Schram 1962).
- EgriSzj.I-3. = I-3. Egri szójegyzék (szövegkiadása: Kis 2020a: 282–285).
- EgriSzj.II. = II. Egri szójegyzék (szövegkiadása: Heinlein 1908).
- EgriSzj.III. = III. Egri szójegyzék (szövegkiadása: Kis 2021a: 134–135).
- ÉrtSz. = A magyar nyelv értelmező szótára I–VII. Szerk. a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.
- EWUng. = BENKŐ LORÁND (főszerk.): Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1997.
- FENYVESI ISTVÁN 2001: Orosz–magyar és magyar–orosz szlengszótár. Русско-венгерский и венгерско-русский словарь сленга. Syca Kiadó, Budapest.
- FINÁLY HENRIK 1884: A latin nyelv szótára. Franklin-Társulat, Budapest.
- HEINLEIN ISTVÁN 1908: Egri tolvajnyelv a XIX-dik század elejéről. Magyar Nyelv 4: 268–269.
- IMPLÓM JÓZSEF 1957: Legrégibb tolvajnyelvi szójegyzékünk. Magyar Nyelv 53: 270–272.
- JENŐ SÁNDOR – VETŐ IMRE 1900: A magyar tolvajnyelv és szótára. Budapest. A szerzők sajátja.
- KABDEBÓ OSZKÁR 1917: Pesti jassz-szótár. Török Ignác könyvkiadóvállalata, Mezőtur.
- KÁLNAY GYULA – BENKES JÁNOS 1926: A tolvajnyelv szótára. Nagykanizsa.
- KEMÉNY GÁBOR 1937: A tolvajnyelv. Magyar Rendőr 4: 5–7.
- KIS TAMÁS 1991: *Gulyáságyú és soppakanuuna*. Folia Uralica Debreceniensia 2: 87–95.
- KIS TAMÁS 1997: Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. In: Kis Tamás (szerk.), *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szlengkutatás 1. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen. 237–296.
- KIS TAMÁS 2015: Sittesduma. Magyar börtönszlengszótár. Szlengkutatás 9. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KIS TAMÁS 2020a: Két újabb 18. századi zsidónyelvi szójegyzék Egerből. Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica 24/1: 274–286.

- KIS TAMÁS 2020b: Böszörményi zsványnyelvi szójegyzékek. Magyar Nyelvjárások 58: 193–226.
- KIS TAMÁS 2021a: A III. Egri szójegyzék és a 18. századi magyar zsványnyelvi glosszáriumok kapcsolatai. Magyar Nyelvjárások 59: 127–146.
- KIS TAMÁS 2021b: A zsványok és a zsványnyelv a büntetőperes iratokban. Magyar Nyelvjárások 59: 147–172.
- KIS TAMÁS 2023: Balek. Kalandozások egy zsványnyelvi szó nyomában. Magyar Nyelvjárások 61: 425–462.
- KLUGE, FRIEDRICH 1901: Rotwelsch. Quellen und Wortschatz der Gaunersprache und der verwandten Geheimsprachen I. Rotwelsches Quellenbuch. Verlag von Karl J. Trübner, Straßburg.
- KÓSSA GYULA 1909: Régi magyar gyógyszernevek. Magyar Nyelv 5: 325–327.
- KÜLLŐS IMOLA 2014: Famennykő, somfakolbász, szárítófa. Eufemisztikus büntetésnevek egy XIX. század eleji kéziratban. In: Csörsz Rumen István (szerk.), Doromb. Közköltészeti tanulmányok 3. Reciti, Budapest. 309–339.
- LAJOS ÁRPÁD 1938: Fonóélet Domaházán I–II. Ethnographia 49: 109–124, 403–411.
- LIHACSOV, DMITRIJ 2002: A szakmai nyelv szleng elemei. In: Várnai Judit Szilvia – Kis Tamás (szerk.), A szlengkutatás 111 éve. Szlengkutatás 4. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 81–130.
- Linkek 1921 = A „linkek” nyelvén. A Rend 1/33 (1921. december 23.): 2.
- MiskSzj. = Miskolci szójegyzék (szövegkiadása: Török 1957).
- MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF (szerk.): Magyar tájszótár. Hornyánszki, Budapest, 1893–1901
- ÓgörSz. = GYÖRKÖSY ALAJOS – KAPITÁNYFÉNY ISTVÁN – TEGYEY IMRE (szerk.): Ógörög–magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- PANDULA ATTILA 1989: Kivégzés, tortúra és megszégyenítés a régi Magyarországon. Kiállítási katalógus. Dobó István Vármúzeum, Eger.
- POLZER, WILHELM 1922: Gauner-Wörterbuch für den Kriminalpraktiker. J. Schweitzer Verlag, München – Berlin – Leipzig.
- ROCHLITZ, CHR. 1864: Polizeilicher Schutz und Trutz, oder Anleitung sich möglicherweise gegen Raub, Diebstahl und Betrug zu schützen, nebst einem Wörterbuche der Diebessprache. Ein Handbuch für Jedermann. Zweite Auflage. Verlag von A. Volkhart, Erfurt.
- SCHRAM FERENC 1962: Egy 1775-i tolvajnyelvi szójegyzék. Magyar Nyelv 58: 107–109.
- SIMONYI ZSIGMOND 1904: Kanafőria. Magyar Nyelvőr 33: 296.
- S. SZABÓ JÓZSEF 1940: A debreceni Kollégium nyelv- és diákszótára. In: Debreceni Képes Kalendárium az 1941-ik esztendőre. Negyvenegyedik évfolyam. Méliusz, Debrecen. 45–52.
- SZIRMAY ISTVÁN 1924: A magyar tolvajnyelv szótára. Mindent Tudok Könyvtár 16. Béta Irodalmi Részvénytársaság, Budapest.
- SZÚCS SÁNDOR 1992: A régi Sárrét világa. Fekete Sas Kiadó, Budapest.

- TÁBORI KORNÉL – SZÉKELY VLADIMIR 1908: A tolvajnép titkai. A Bűnös Budapest ciklus folytatása. Budapest, A Nap Ujságvállalat Nyomdája.
- TESZ. = BENKŐ LORÁND (főszerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1984.
- [THIELE, ANDREAS FRIEDRICH] 1882: Tolvaj-nyelv (mely Európa legnagyobb részében nem csak a tolvajok, hanem az orgazdák és hozzátartozóik által is használtatik). A. F. Thiele és mások után németből magyarra fordította Nagy Pál főv. állam-rendőrségi polgári biztos. Nyomatott Czéh Sándor özvegyénél, Győr.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2007: Idegen szavak szótára. Osiris Kiadó, Budapest.
- TOLNAI VILMOS 1900: Kanafória. Magyar Nyelvőr 29: 86.
- TolvNy. 1906 = Tolvajok nyelve. Rendőri Lapok 13: 129.
- TORONYAI KÁROLY 1862. A rablóknak, tolvajoknak és kozákoknak együttvaló hamis és zavaros beszédek, hasonlóan hamis és titkos cselekedeteik felfedezéseül összeíratott és kiadattatott a köznépnek ovakodási hasznára, és a rossz emberektől való őrizkedéseikre Toronyai Károly által Békés Csabán. Pest.
- TÖRÖK GÁBOR 1957: Legrégibb tolvajnyelvi szójegyzékünk. Magyar Nyelv 53: 273–274.
- ÚESz. = GERSTNER KÁROLY (szerk.): Új magyar etimológiai szótár. Online kiadás. MTA Nyelvtudományi Intézet – ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2011–2025. URL: <https://uesz.nyud.hu/index.html>.
- ÚMTsz. = B. LŐRINCZY ÉVA (főszerk.), Új magyar tájszótár I–V. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1979–2010.
- VAJDA MÁRIA 2000: „Komámasszony adjon nekem szállást...”. Adalékok a koma és komaasszony közötti szexuális kapcsolathoz a magyar néphagyományban. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1999: 207–226.
- VAJNA KÁROLY 1906–1907: Hazai régi büntetések I–II. Lörintz János Univers Könyvnyomdája, Budapest.
- [VILLON, FRANÇOIS] 1980: A teljes Villon. Mészöly Dezső fordításában, kísérő tanulmányokkal és függelékekkel. Magvető Kiadó, Budapest.
- ZOLNAI BÉLA 1950–196?. Jassznyelvi etimológiai szótár. Kézirat. Megtalálható: MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, jelzete: Ms 4145/14–30, Ms 4146/1–21, Ms 4147/1–20.
- ZG. = ZOLNAY VILMOS – GEDÉNYI MIHÁLY: A magyar fattyúnyelv szótára I–XXIV. füzet. Kézirat. Budapest. 1945–1962, 1967.

Kanafória 'gallows'

The study investigates the semantic shift of the Hungarian word *kanafó-ria*, which originally meant 'resin' but later acquired the meaning 'gallows'. By analyzing historical data and comparing the word's usage across different time periods, the author traces the evolution of its meaning.

The most convincing explanation for this semantic shift is that the connection between the original meaning 'resin' and the later meaning 'gallows' lies in the act of rubbing: just as resin is rubbed onto a bow, so the rope rubs against the neck of the hanged person. This metaphorical connection, also supported by comparison to terms like German *talgen* and the Hungarian thieves' cant *faggyúz*, provides a compelling explanation for the semantic shift.

The study highlights the importance of historical linguistics in understanding language change. By examining the historical context and cultural associations of words, we can gain insights into cognitive processes that underlie semantic shifts. However, due to the limited availability of historical data, especially regarding slang terminology, certain aspects of the semantic change remain speculative.

Keywords: *kanafória, semantic change, etymology, metaphor, Hungarian slang*

TAMÁS KIS